

ОСОБИСТІСНО-РОЛЬОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ МОЛОДІЮ АКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Коробанова О.Л., м. Київ

Обґрунтовано та концептуалізовано особистісно-рольове моделювання як явище рольової взаємодії, що полягає у виборі і освоєнні структурно-функціональної «канви» дій та плануванні подальшої взаємодії. Наголошується на значенні саморегуляції особистості та її суб'єктних властивостей у активній соціальній поведінці молоді, в основі якої лежить здатність до особистісно-рольового моделювання соціальних і міжособових ролей, пов'язаних з роллю громадянина. Таким чином, ресурсом активізації соціальної поведінки молодих людей є особистісно-рольове моделювання як психологічний механізм освоєння лояльних та успішних ролей як способів дії в різних ситуаціях соціальної взаємодії. Психологічні технології особистісно-рольового моделювання і практичні емпіричні напрацювання можуть бути використані при психологічному супроводі і формуванні активної соціальної поведінки молодих людей в процесі політичної участі. При підході з позицій моделювання до громадської активності увага зосереджується на утворенні внутрішніх особистісних детермінант, що зумовлюють поведінку такого рода, що дозволяє переглянути та вдосконалити використовувані на даний час стимулятори активності молодих людей як членів громадянського суспільства.

Ключові слова: активна соціальна поведінка, політичні дії, рольова взаємодія, групова взаємодія, моделювання рольової поведінки, особистісно-рольове моделювання.

Обоснованно и концептуализовано личностно-ролевое моделирование как явление ролевого взаимодействия, которое состоит в выборе и освоении структурно-функциональной «канвы» действий и планировании дальнейшего взаимодействия. Подчеркивается значение саморегуляции личности и ее субъектных свойств в активном социальном поведении молодежи, в основе которого лежит способность к личностно-ролевому моделированию социальных и межличностных ролей, связанных с ролью гражданина. Таким образом, ресурсом активизации социального поведения молодых людей является личностно-ролевое моделирование как психологический механизм освоения лояльных и успешных ролей как способов действия в различных ситуациях социального взаимодействия.

Психологические технологии личностно-ролевого моделирования и практические эмпирические наработки могут быть использованы при психологическом сопровождении и формировании активного социального поведения молодых людей в процессе политического участия. При подходе с позиций моделирования к общественной активности внимание сосредотачивается на образовании внутренних личностных детерминант, обуславливающих поведение такого рода, что позволяет пересмотреть и совершенствовать используемые в настоящее время стимуляторы активности молодых людей как членов гражданского общества.

Ключевые слова: активное социальное поведение, политические действия, ролевое взаимодействие, групповое взаимодействие, моделирование ролевого поведения, личностно-ролевое моделирование.

The personal-role modeling is grounded and conceptualized as a phenomenon of role interaction, which implies in choosing and mastering the structural and functional "canvas" of actions and planning for further interaction. The importance of self-regulation of the personality and its subjective properties in the active social behavior of young people is pointed out, which is based on the ability to personal-role modeling of social and interpersonal roles related with the role of a citizen. Thus, the resource for activating of social behavior of young people is personal-role modeling as a psychological mechanism for mastering loyal and successful roles as modes of action in various situations of social interaction.

Psychological technologies of personal-role modeling and practical empirical findings can be used in the psychological accompaniment and formation of active social behavior of young people in the process of political participation. When approaching from the position of modeling to social activity, the attention is focused on the formation of internal personal determinants featuring behavior of such a kind, which allows revision and improving currently used stimulants of the young people activities as members of civil society.

Keywords: active social behavior, political actions, role interaction, group interaction, modeling of the role behaviour, personal-role modeling.

Проблема. Коли мова йде про активну соціальну поведінку молодих членів громадянського суспільства, яка є свідомою, добровільною, ініціативною та мотивованою, очікуваними від її учасників є конкретні політичні дії соціально-політичного спрямування. Проте, сучасна молодь здебільшого лише інформаційно залучена у суспільно-політичний простір та має сподівання на зміни у державі, які, за нашими даними, не підтверджуються особистою готовністю здійснювати активні соціально-політичні дії. В основному більшість молодих людей очікують на активність від інших, займають рольові позиції «спостерігачів» та готові лише приєднатися до активних. Наразі сучасна молодь недостатньо обізнана щодо лояльних способів взаємодії з владою, та знає, в основному, екстремальні форми політичної взаємодії, що може спричиняти у звичних «штатних» ситуаціях низьку активність або ситуативну бездіяльність. Підкреслимо, що підхід з позицій моделювання та використання можливостей саморегуляції до політичної поведінки не вичерпав свого потенціалу. Наразі структура та вчинково-поведінковий зміст активної соціальної поведінки не є вичерпно вивченими.

Мета статті. Висвітлити політичні дії як складові активної ініціативної соціальної поведінки, яка породжує спільні дії у соціальній взаємодії. А також презентувати авторську точку зору на особистісно-рольове моделювання активної соціальної поведінки як механізм вибору поведінкового репертуару.

У даній статті ми хотіли б наголосити на особистісно-рольовому моделюванні як психологічному механізмі освоєння лояльних і успішних ролей як способів дії у ситуаціях соціально-політичної взаємодії. За відсутності достатньої кількості зразків політичної поведінки, що відповідають нормам демократичної політичної культури, як зазначає І.В.Жадан, продуктивним

може бути застосування в суспільствознавчій освіті технологій моделювання [5].

Модель зазвичай розуміють як мисленно уявлену або матеріально реалізовану систему, яка відображує або відтворює комплекс суттєвих властивостей і параметрів об'єкта і здатна заміщати його в процесі пізнання (Крилов Ю.В.). Термін «моделювання» розуміється як створення певного фрагмента соціальної реальності або концептуально-теоретичного утворення [8]. Почуттєво-наочною основою моделювання є метафори, досить часто може використовуватися інтуїтивне моделювання, зокрема, життєвий досвід людини можна розглядати як інтуїтивну модель міжособистісних взаємин.

Ми виходили з того міркування, що людині властиво самій моделювати власну поведінку, а одним з продуктів такого моделювання є ролі. Моделювання виступатиме як штучне створення заданих зарані ситуацій, прийняття рольових позицій та взаємодія з виконавцями комплементарних ролей. Можливою умовою цілеспрямованого моделювання є тренінгова група, у якій відбувається вплив групових феноменів. На усіх рівнях моделювання будуть позначатися особистісно-рольові закономірності. Також людині можна допомогти вдосконалити моделювання і планування власної поведінки за рахунок саморегуляції.

Поведінка особистості у суспільстві втілюється посередством ролей, які пов'язані з певним соціальним контекстом та оточенням (П.П.Горностай, Є.Мелібруда, Т.Парсонс). У ролях реалізується суспільно вироблена програма дій людини в певних обставинах та закріплюються стійкі способи поведінки у суспільстві, які залежать від статусу особистості в групі, а також у системі соціальних і міжособових стосунків. Роль як така несе у собі систему відносин, перелік і послідовність дій в певних життєвих обставинах та реалізує рольову ідентичність особистості. Соціальні санкції, приписи, правила та очікування окреслюють соціальну визначеність рольових моделей особистості, та надають молодій людині права, уособлені в ролі. Поведінково-діяльнісне втілення рольової моделі поведінки співвідноситься з певними зразками, соціальними

нормами і стандартами. Виконуючи роль, особистість враховує можливі зміни ситуації, наслідки рольової поведінки та можливість досягти бажаного результату. Виконання ролей пов'язує та узгоджує поведінку учасників групи один з одним, значущі виконувані функції закріплюються у комплексі ролей у вигляді рольового репертуару особистості.

Рольову поведінку можна розглядати як особистісний феномен, що знаходить прояв у рольовій ідентичності та рольовій Я-концепції [3]. Репертуар психологічних ролей особистості формується в контексті історії її життя, структури життєвого світу, системи особистісних цінностей. Ролі можна інтерпретувати як одну з форм функціонування особистості серед інших людей в групі. Прийняття ролі передбачає взаємодію з іншою особистістю та розуміння її внутрішнього світу. Однією з сторін цього процесу є феномен «дзеркального «Я» як представлення себе кимось іншим, хто дивиться на вас зі сторони [4]. У символічному інтеракціонізмі Дж.Міда поняття «конструювання соціальної реальності», фактично, є описом практики моделювання, згідно з якою люди вчиняють по відношенню до інших людей, спираючись на значення, якими вони їх наділяють. Подібне значення виникає (Г. Блумер) внаслідок соціальної взаємодії людей, а власне комунікація відбувається посередством символів (Дж. Мід). Важливою стороною моделювання є здатність побачити ролі «зі сторони» та вичленити значущі ознаки, що характеризують лінію поведінки. Виникає феномен особистісно-рольової взаємопредставленості, яка полягає у ціннісно-смісловій та рольовій узгодженості учасників взаємодії та проявляється у прагненнях ідентифікуватися або відособитися. Рольове моделювання лежить в основі організації взаємодії в групі та має на меті, в тому числі, досягнення взаєморозуміння між членами цієї групи [7]. При цьому кожна роль набуває особистісного забарвлення, значущості позначається стилем виконання.

Є.Мелібруда зазначав, що в процесі спілкування формуються зразки і моделі поведінки людини, які згодом «входять всередину людини» [10]. В особистості існує психологічна внутрішня модель ролі, що стає основою

рольової саморегуляції та саморозвитку. Автор рольової теорії П.П. Горностаї стверджує, що рольова трактовка особистості більше висловлює її сутність, ніж теорії рис або факторні моделі особистості. Рольовий розвиток є специфічним та важливим аспектом розвитку та становлення особистості як такої [3]. Освоєння особистістю певних форм поведінки потенціує формування відповідних особистісних характеристик. Репертуар особистісно-рольових уявлень людини проявляється у її міжособистісних стосунках, згідно з теорією позиціонування Р. Харре, теорією драматизму К.Бьорка та драматургічною теорією І. Гофмана.

Особистісні особливості активної соціальної поведінки знаходять вияв в тому, як буде діяти конкретна людина в залежності від ситуації, як інтерпретуватиме дії і вчинки інших, чого очікуватиме від майбутнього. На основі уявлень про себе суб'єкт формує ідентичність як самототожність та Я-образ як системне самоуявлення особистості, яке розвивається і формується у взаємодії з іншими людьми. Т. Парсонс розглядав роль як очікувану послідовність способів поведінки і виконуваних функцій або дій, які відповідають соціальному статусу людини, представляються доречними та реалізуються в даному соціальному контексті [12]. Важливим для нас є те, що рольові функції реалізуються у конкретних діях і вчинках, котрі здійснюються у процесі виконання ролей.

Політично спрямована поведінкова активність людини передбачає включення в суспільний простір через осмислення інформації про політичні події та співвідношення політичних сил, постановку та досягнення цілей в конкретних діях та діяннях на основі притаманних особі смислів. Соціально-політична поведінка особистості є комплексом вибірових свідомих взаємопов'язаних дій, що здійснюються суб'єктом у груповій взаємодії. Політичні дії є багатоплановими, здійснюються у вигляді відкритої поведінки та дій і залежать від взаємодії з іншими учасниками та соціальними групами, соціуму та соціально-політичної ситуації, які динамічно змінюються.

Активна соціальна поведінка людини здійснювана з суб'єктних позицій у суспільному просторі і мотивована особистісним ставленням, означена виконуваними соціально-значущими функціями та соціальною позицією суб'єкта цієї поведінки. Концепції поведінки розроблялися з позицій теорії діяльності, суб'єктності та індивідуальності М.Я.Басовим, М.І.Боришевським, О.М.Леонт'євим, С.Д.Максименком, В.С.Мерліном, С.Л.Рубінштейном та ін. Теорія діяльності набула подальшого розвитку у суб'єктно-вчинковому підході та теорії вчинку як комунікативного акту, що здійснюється між особистістю і матеріальним світом (В.А. Роменець, В.О.Татенко). Саме вчинкова комунікація, як зв'язок між особистістю і зовнішнім світом та її утвердження в матеріальному світі, передбачає особистісне виділення людини зі світу [11]. Суб'єктність як інтегральна якість особистості, проявляється у ціннісно-смысловій самоорганізації дій і усвідомленій саморегуляції, приводить до зміни себе, своїх внутрішніх позицій і оточуючої дійсності посередством активно-перетворюючої діяльності (А. Г. Асмолов, О.В. Брушлинський, О. М. Леонт'єв, С.Л. Рубинштейн). Про те, що психічні процеси людини базуються на моделюванні, зауважували в різних контекстах Г.О. Балл, Д.О.Леонт'єв, С.Д.Максименко та ін. Людській свідомості властива здатність до моделювання, яке проявляється в різних сферах життєдіяльності суб'єкта.

Вважаємо, що особистісно-рольове моделювання лежить в основі процесу взаємодії та відбувається на основі відображення у згорнутому вигляді психологічних комунікативних ролей як моделей поведінки, що стосуються очікуваної послідовності дій в залежності від обставин з притаманним ним емоційно-мотиваційним супроводом. На основі цього ми розглядаємо моделювання активної соціальної поведінки як актуалізацію рольових моделей, наявних в людини, які складаються з мотивованих дій у певним чином інтерпретованій проблемній соціальній ситуації.

Суб'єкт активної соціальної поведінки є реальним носієм здатності до саморегуляції власного життя, діяльності та діянь, якому належать інтеріоризовані еталони та зразки поведінки у формі принципів, норм, правил,

переконань, ідеалів, прагнень. Генетико-моделюючий підхід виводить на перший план цілісну особистість, якій притаманні процеси самомоделювання і саморозвитку (С.Д.Максименко) [9]. Так, кожній людині властиво здійснювати саморегуляцію активної соціальної поведінки, а саме – створювати в уяві «спонукальну цільову модель» (Г. О. Балл) [1] бажаного розвитку майбутніх подій, ситуацій та результатів. Активна соціальна поведінка узгоджується з потребами, цілями і бажаннями суб'єкта, на основі чого може створюватися рольова модель діяння у певній ситуації взаємодії.

У даній публікації ми звернемо переважну увагу на дієву складову особистісно-рольового моделювання активної соціальної поведінки, рахуючись з тим, що структура активної соціальної поведінки складається з дій (О.М.Леонтьєв, О.М.Смирнов). Засобами дій можуть виступати, в тому числі, ролі, при цьому в процесі їх застосування суб'єкт оволодіває діями, перетворює їх на особисті, такі, що належать саме йому: власне за допомогою соціальних ролей дії людей вписуються в соціальну систему (Т. Парсонс, 2000). Кожна роль передбачає відповідність дій певним соціальним очікуванням, загальноприйнятим нормативним і ціннісним стереотипам. При посередстві ролі індивід інтегрується в структуру всієї соціальної системи в цілому [12].

Мотивованість є важливим критерієм дій, що входять до складу активної соціальної поведінки. Учасникам властиво раціонально пояснювати власне розуміння джерел поведінки, причини дій посередством вказівки на соціально прийнятні для них та референтної групи обставини, що спонукали до вибору даної дії. Лояльні дії активної соціальної поведінки побуджуються, за результатами дослідження, проведеного нами, мотивами, які можна віднести до таких груп за основою спрямованості: інтрасуб'єктні, інтерсуб'єктні та соціальні [6]. Для того, щоби встановити, які саме дії є найбільш мотивованими у активній соціальній поведінці молоді, нами була застосована двохвимірна модель, яка враховує політичні дії та мотивування. Мотивування та перелік дій активної соціальної поведінки були нами відібрані на основі опитування експертів, якими стали 27 молодих людей віком 18-30 років. Основами

доцільності тих чи інших дій у проведеному дослідженні виступили мотивування, які спираються на функціональну відповідність та смисли соціальної поведінки, такі, як прагнення до знань, до лідерства, до виконання суспільного обов'язку та ін. За процедурою непрямого шкалування за п'ятибальною шкалою досліджувані оцінювали перелік основних політичних дій і діянь, відібраних експертами, що входять до моделей політичної поведінки, з точки зору того, наскільки кожне з запропонованих мотивувань може спонукати ту чи іншу політичну дію. Таким чином політичні дії були проранговані учасниками в залежності від ступеню їх вмотивованості. Коефіцієнт вмотивованості дій вираховувався нами як середнє значення оцінок, які отримала та чи інша поведінкова модель. У дослідженні прийняли участь 72 студенти київських ВНЗ. На основі емпіричних даних була визначена ієрархія, яка дозволяє скласти уявлення про структуру та значущість основних дій активної соціальної поведінки. Дані про ступінь вмотивованості моделей політичної поведінки та політичні дії, які зайняли, у відповідності з рівнем вмотивованості, високий ранг, наводимо у таблиці.

Моделі активної соціальної поведінки молоді	Значення середнього коефіцієнту мотивованості	ранг
Виступити на зборах і переконати людей у своїх політичних поглядах	3,98	1,5
Вступити у політичну партію	3,98	1,5
Приймати участь у громадських заходах	3,79	3
Запропонувати свою кандидатуру для участі у передвиборчій кампанії	3,77	4
Цілеспрямовано впливати на органи влади через написання звернень	3,76	5
Приєднатися до обговорення, коли друзі обговорюють політичну ситуацію в країні	3,64	6
Приймати участь у проведенні політичних передвиборчих кампаній	3,63	7,5
Прийти на мітинг	3,63	7,5
Приймати участь у політичних акціях	3,58	9

Відстоювати свою точку зору	3,56	10
Організувати збір коштів для підтримки соціально незахищених громадян	3,54	11
Запропонувати шляхи вирішення конфлікту з адміністрацією	3,53	12
Запропонувати свою допомогу в організації передвиборчої кампанії	3,48	13
Обговорювати політичні події в сім'ї	3,37	14,5
Організувати збір речей для постраждалих від стихійного лиха	3,37	14,5
Прагнути переконати друзів у правильності своїх ідеологічних поглядів	3,36	16
Активно виступати проти порушення Декларації про права людини	3,32	17,5
Постійно обговорювати політичні реалії зі знайомими людьми	3,32	17,5
Постійно читати статті на політичні теми	3,30	19,5
Завжди голосувати на виборах	3,30	19,5
Читати додаткову літературу для поглиблення політичної компетентності	3,26	21
У повсякденному житті керуватися цінностями Європейської демократії	3,09	22
Виконувати доручення, пов'язані з діяльністю певної політичної сили	3,04	23

Табл. 1. Найбільш високо мотивовані політичні дії у складі моделей активної соціально-політичної поведінки.

Структурно-функціональний аналіз активної соціальної поведінки показує, що на перший план виходять дії, здійснювані у груповій взаємодії. Серед них участь у громадських заходах та акціях, електоральні дії, вступ до партій та виконання доручень певної політичної сили; обговорення подій з сім'єю, друзями та знайомими; організація допомоги вразливим верствам населення. Такі діяння, як керування в житті цінностями демократії, слідування за політичними подіями, а також читання статей на політичні теми відходять у ієрархії дій на другий план. Оскільки соціальній поведінці властиві групові закономірності, для її активізації необхідні комунікативна та рольова компетентність та опанування основних поведінкових паттернів соціально-політичної поведінки. Ситуативна схильність до спостереження,

пасивність, очікування активності від інших людей, які були виявлені у нашому дослідженні, на нашу думку, пояснюється не відсутністю мотивації, а наявністю у молоді інших мотивів, які стримують подібну активність.

Одним з фундаментальних чинників особистості є її здатність до саморегуляції на шляху самоздійснення. Саморегуляція та саморозвиток розглядаються як складне структурно-функціональне системне утворення, що охоплює такі суттєві моменти, як визначення мети, пошук засобів та способів її досягнення, співвіднесення уявлень про себе з власними можливостями та вимогами мети, аналіз наявної ситуації, а також прогноз її можливих результатів та наслідків власних дій і вчинків для себе й оточення (М.Й. Боришевський) [2]. Соціально-психологічні дослідження зарубіжних вчених свідчать, що в людей є спонукання вчиняти у відповідності з найбільш позитивними аспектами їх власних переконань, цінностей і уявлень про себе [13]. Саморегуляція здійснюється на основі моделювання предмету діяльності (Г.О. Балл, В.К. Вілюнас, В.О. Татенко), який має для особистості суб'єктивну цінність, у вигляді образу бажаного майбутнього та визначенні доцільності та послідовності політичних дій [1], [11]. В модель включаються оцінка ситуації, визначення мети активної соціальної поведінки, її особистісного смислу та мотивації для учасника, здійснення вибору та планування ним соціально-політичних дій.

Спостерігаючи за іншими, ідентифікуючись з іншими, «приміряючи» їх ролі, взаємодіючи з ними, молода людина пізнає власну рольову ідентичність. Виявлено, що в процесі моделювання соціальної поведінки можуть бути опановані нові моделі соціальної поведінки та ролі, можуть бути засвоєні або вдосконалені нові, не властиві раніше моделі політичної поведінки, такі, як «громадянин України», «член суспільства», «активіст», «патріот», «частина соціуму» та «соціально адаптована людина». Ранг цих соціальних ролей у рольовій ієрархії особистості підвищився після проведення тренінгу [6].

Висновки. Особистісно-рольове моделювання можна розглядати як проектування оптимальних послідовних дій у певній ситуації взаємодії,

визначення необхідних засобів досягнення цілі і можливих наслідків дій. У тренінгу виникає можливість моделювання активної соціальної поведінки у безпечних умовах та здійснення психологічного супроводу діяння у складних проблемних ситуаціях з проблемної позиції, яка передбачає вирішення проблеми або зменшення її «травматичності». Включення молодих людей в політичний контекст відповідає кінцевій меті активної соціальної поведінки як здійснення суспільно-корисних дій. Активна соціальна поведінка відбувається у діях і вчинках, які входять до складу рольових моделей поведінки групи, здійснюються у груповій взаємодії і передбачають однодумців, соратників.

Таким чином, можна стверджувати, що особистісно-рольове моделювання активної соціальної поведінки дозволяє засвоїти та відтворювати моделі лояльної поведінки та здійснювати вибір дій та діянь. Психологічні технології особистісно-рольового моделювання і практичні емпіричні напрацювання можуть бути використані при психологічному супроводі і формуванні активної соціальної поведінки молодих людей в процесі політичної участі.

Література.

1. Балл Г.А. Психология в рациогуманистической перспективе: избр. работы / Г.А. Балл. – К.: Основа, 2006. – 401 с.
2. Борышевский М.И. Развитие саморегуляции поведения школьников: Автореф. дис. докт. пед. наук. — К., 1992.
3. Горноста́й П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П.П. Горноста́й. К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
4. Гриффин Э. Коммуникации: теории и практики / Гриффин Э. // Харьков: Гуманитарный центр, 2015. – 686 с.
5. Жадан І.В. Соціальне навчання як механізм політичної соціалізації молоді в процесі модернізації освіти. Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей. – К.: Міленіум, 2008. – С. 231 – 238.
6. Коробанова О.Л. Ціннісно-рольові детермінанти мотивації політичної участі / О.Л. Коробанова // Психологічні перспективи: Спеціальний

випуск «Психологія професійної діяльності працівників соціальної сфери». К.: Золоті ворота, 2012. - С. 153 – 160.

7. Коробанова О.Л. Рольові аспекти групової взаємодії в умовах сучасності [Електронний ресурс] / О.Л. Коробанова // Особистість в умовах кризових викликів сучасності : мат. методол. семінару НАПН України (24 березня 2016 р.). – К., 2016.– Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/704987/>

8. Крылов В.Ю. Методологические и теоретические проблемы математической психологии / В.Ю. Крылов. – М.: Янус-К, 2000. – 376 с.

9. Максименко С.Д. Психологія життєвої сили особистості / С.Д.Максименко // Медична психологія: здобутки, розвиток та перспективи. Матер. IV міжнародної наук.-практ. конф. 22-24 жовтня 2015 року. – К., 2015. – С. 3 –9.

10. Мелибруда Е. Я – ты – мы. Психологические возможности улучшения общения / Ежи Мелибруда. М.: Прогресс, 1986. – 256 с.

11. Основи психології: Підручник / За загал. ред. О. В. Киричука, В. А.Роменця, В.О.Татенко. 2-ге вид – К.: Либідь, 1995. – 632 с.

12. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс, В. Чеснокова. М.: Академический проект, 2000. – 800 с.

13. Росс Л., Нисбет Р. Человек и ситуация: Перспективы социальной психологии / Л Росс, Р.Нисбет. Пер. с англ. В. В. Румынского под ред. Е. Н. Емельянова, В. С. Магуна. М.: Аспект Пресс, 1999. — 429 с.

References.

1. Ball, G.A. (2006) *Psihologiya v ratsiogumanisticheskoy perspektive: izbr. raboty* [Psychology in the ratio-humanistic perspective: selected works]. Kiev: Osnova. [in Russian].

2. Boryishevskiy, M.I. (1992) *Razvitie samoregulyatsii povedeniya shkolnikov* [Development of self-regulation of the school-children behavior]. Extended abstract of *Doctor`s thesis*. Kiev. [in Russian].

3. Gornostay, P.P. (2007) Lichnost i rol: Rolevoy podhod v sotsialnoy psihologii lichnosti [A person and a role: Role approach in the social psychology of a person]. Kiev: Interpress LTD. [in Russian].

4. Griffin, E. (2015) Kommunikatsii: teorii i praktiki [Communications: theories and practices]. Harkov: Gumanitarnyy tsentr. [in Russian].

5. Zhadan, I.V. (2008) Sotsial'ne nauchannya yak mekhanizm politychnoyi sotsializatsiyi molodi v protsesi modernizatsiyi osvity [Social study as a mechanism of political socialisation of the youth in the process of modernization of education]. *Naukovi studiyi iz sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi – Scientific studies of social and political psychology*. 231– 238. [in Ukrainian].

6. Korobanova, O.L. (2012) Tsinnisno-rol'ovi determinanty motyvatsiyi politychnoyi uchasti [Value-role determinants of political participation motivation]. *Psykholohichni perspektyvy: Spetsial'nyy vypusk «Psykholohiya profesiyanoi diyal'nosti pratsivnykiv sotsial'noyi sfery» – Psychological prospects: Special edition «The psychology of professional activity of social workers»*. Kyiv, Zoloti vorota. [in Ukrainian].

7. Korobanova, O.L. (2016) Rol'ovi aspekty hrupovoyi vzayemodiyi v umovakh suchasnosti [Role aspects of group interaction under contemporary conditions] (March 24, 2015).] Proceedings from A person under conditions of crisis challenges of modernity: materials of methodology seminar of Ukrainian NAPS `15: Osobystist' v umovakh kryzovykh vyklykiv suchasnosti mat. metodol. seminaru NAPN Ukrayiny (24 bereznya 2016 r.). (pp. 306 - 315). Kyiv. Retrived from: <http://lib.iitta.gov.ua/704987/> [in Ukrainian].

8. Kryilov, V.Yu. (2000) Metodologicheskie i teoreticheskie problemy matematicheskoy psihologii [Methodological and theoretical problems of mathematical psychology]. Moscow: Yanus-K. [in Russian].

9. Maksymenko, S.D. (2015) Psykholohiya zhyttyevoyi syly osobystosti [The psychology of the living strength of a person]. Proceedings from Medical psychology: achievements, development and perspectives.`15: IV Mizhnarodnoya nauk.-prakt. konf. (22-24 zhovtnya 2015 roku) – 4th International Scientific-Practical

Conference. (pp. 3 – 9). Kyiv. [in Ukrainian].

10. Melibruda, E. (1986) Ya – tyi – myi. Psihologicheskie vozmozhnosti uluchsheniya obscheniya [Me – you – us. Psychological opportunities of the improvement of communication]. Moscow: Progress. [in Russian].

11. Kyrychuk, O. V., Romanets, V. A, Kirilenko, T.S., Piskun, V.M., Tatenko, V.O., Titarenko, T.I. et al. (1995). Osnovy psykholohiyi [The basics of psychology] (2nd ed.) O. V. Kyrychuk & V. A. Romanets (Eds.). K.: Lybid'. [in Ukrainian].

12. Parsons, T. (2000) O strukture sotsialnogo deystviya [On the structure of social action] V. Chesnokova (Ed.). Moscow: Akademicheskyy proekt. [in Russian].

13. Ross, L., Nisbet, R. (1999) Chelovek i situatsiya: Perspektivy sotsialnoy psihologii [The man and the situation: Perspectives of social psychology]. Per. s angl. (V. V. Rummynsky, Trans.). E. N. Emelyanov & B. C. Magun (Eds.). Moscow: Aspekt Press. [in Russian].